

A MÁSODLAGOS TEREMTÉS KULTURÁLIS HÁTTERE – BEOWULF ÉS GAWAIN NYOMÁBAN

CULTURAL BACKGROUND OF THE SECONDARY CREATION - ON TRACK OF BEOWULF AND GAWAIN

Galuska László ¹ Neumann János Egyetem, PK,
Feleky Mirkó ² Eötvös Lóránd Tudományegyetem, BTK

Kulcsszavak:**Keywords:****Cikktörténet:**

Beérkezett 2018. szept. 19.
Átdolgozva 2019. február 1.
Elfogadva 2019. március 6.

Összefoglalás

Dolgozatunkban folytatjuk a fantasztikus irodalom forrásainak feldolgozását. Tárgyaltuk már Platón ideatanát, és az abban megjelenő „másodlagos világ” koncepciójának születését, valamint két késő-ókori szerző: Apuleius és Szent Ágoston munkásságának azon elemeit, amelyek visszaköszönnek a későbbi fantáziákban. A jelen írás a középkorba látogat: a germán és kelta kultúrkinccs két szövegemlékét: a Beowulf-legendát és az Arthur-legendakörön belül Sir Gawain és a Zöld Lovag történetét vizsgálja. Mindkét mű alapvető fontosságú nemcsak a korai fantasy, hanem az olyan meghatározó szerzők, mint Tolkien munkássága szempontjából.

Abstract

In our dissertation we continue the processing of the sources of fantastic literature. We have already discussed Plato's ideology and the emergence of the concept of a "secondary world" appearing in it, as well as elements of the work of two late-ancient authors, Apuleius and Saint Augustine, which echo in later fantasies. This writing travels to the Middle Ages: it examines two textual monuments of the Germanic and Celtic cultural treasures: the Beowulf legend and, within the Arthurian legend, the story of Sir Gawain and the Green Knight. Both of these works are crucial not only for the early fantasies but also for the work of major authors such as Tolkien.

A középkori orális és írott kultúra – ebben a fantáziailrodalom legtöbb kutatója egyetért – talán az egyik legfontosabb forrását képezi a *fantasy*knak, de különösen a korai irányzatoknak (mint pl. a *hard fantasy*, a *sword & sorcery* és a *high fantasy*).² Innen, a középkori műveltség újrafelfedezéséből és szinte vallásos imádatából indul el az, amit ma a modernebb értelemben *fantasy*nek (fantáziailrodalomnak) tekinthetünk.³ Az általunk nagyra becsült, és egyik fő kutatási irányunknak tekintett tolkien életmű is tagadhatatlanul kapcsolódik a középkor kultúrájához.

¹ Kapcsolattartó: Galuska László. Tel.: +36 76 501-779; fax: +36 76 483 282
E-mail cím: galuska.laszlo@pk.uni-neumann.hu

² Erről bővebben lásd: Galuska – Feleky (2015)

³ Pl. William Morris műveiben. Carter (1973) 8. p

A következőkben elsődlegesen ehhez a tolkien alaphoz viszonyulunk, csakúgy, mint kutatásaink legnagyobb részében. Maga J. R. R. Tolkien 1900-ban, Birminghamben ismerkedik meg először a kora-középkori Anglia hagyományaival, amikor is a *King Edward's School*-ban George Brewerton nevű tanára egy óangol szöveggyűjteményre hívja fel szerzőnk figyelmét. Ekkor találkozik először a *Beowulf* c. óangol hőskölteménnyel, majd pedig a középanyol nyelven megírt *Sir Gawain és a Zöld Lovag* c. regével.¹ Nyelvészeti stúdiumaiban fontos segítséget jelent még Tolkiennak másik tanára, Robert Cary Gilson segítsége. Gilson vezeti be először az óangol, majd a skandináv nyelvek rejtelseibe.²

Tolkien előtt és után persze sok más fantáziaszerző képzeletét megfogta a korai germán és kelta kultúra, ahonnan a főntebb említett szövegek kisarjadtak és szerteágaztak. A már említett Morris mellett fontos még Abraham Grace Merritt valamint Robert E. Howard említése. E szerzők munkái hozták létre a történelmi fantázia (*historical fantasy*) két markáns irányzata: a kelta és az arthuri (*celtic, arthurian*) fantáziák alapját.³

A *Beowulf* az óangol irodalom (Kr. u. 650 – 1100) egyik legrégebbi fönmaradt verse. Szövege angolszász nyelvű, és 700 – 750 körül keletkezhetett.⁴ A hőskölteménynek van történelmi alapja is. A VI. század elejének eseményeit tárgyalja, több karaktere, mint pl. *Hrothgar* (Hrōðgār) dán király létező személy volt. A történet főhőse, Beowulf azonban mitológiai alak, és kalandjai is a mítoszok körébe sorolhatók. „*Beowulf, az óriásölő medveember más világból érkezett: a tündérmesék világából*” – írja Tolkien kommentárjaiban.⁵ Épp az elködösülő történelmi háttér és az előtérben zajló mitikus kalandor sajátos kettőssége az, ami érdeklődését fölkelti, és amelyet későbbi munkásságában is etalonnak tekint.⁶

A *Beowulf* 1815-ig nem jelent meg nyomtatott formában. Egyetlen ismert kéziratos forrása az ún. „*Beowulf-kézirat*” (*Cotton MS Vitellius A XV*, ismertebb nevén *Southwick-kódex*).⁷ Bár a hősköltemény „metrikai és stilisztikai” sajátosságait tekintve nemcsak a germán és az angolszász, hanem a héber hagyományokhoz is kapcsolódik (szerzője valószínűleg már keresztény),⁸ azért az Eddák világára jellemző harcos és búskomor szemlélet sem idegen tőle. Beowulf nem egyszerű bosszúálló hős, hanem magasabb küldetésű *kultúrhérosz*, aki a jóság és a világosság bajnoka a gonosz és sötét erők ellenében. Mindazonáltal a *Beowulf* nem optimista hangvételi szöveg. Átlengik a komor jóslatok (pl. a dán *Scylding*-ház kihalásáról). Különösen jellemző ez a megvénült főhős utolsó kalandját bemutató második részben, ahol a *wyrd* – a halandók életét meghatározó megkerülhetetlen sors – hangsúlyozása gyakorivá válik.

A szöveg historizáló és mitikus dichotómiájának a főhős alakjának formálásban is van jelentősége. Litván Dániel cikkében a – a *BBC History*-ra, mint forrásra hivatkozva – leírja, hogy a dániai Lejre városka közelében, egy régészeti feltárás során megtalálták Hrothgar király *Beowulf*-ban is említett *Heoroth* nevű lakomacsarnokának maradványait.⁹ A csarnok körül rengeteg állati maradványt, értékes, gyűrűkből (vö.: *A Gyűrűk Ura*), kupákból, ékszerekből, arany rekvizitumokból álló kincsanyagot, egy Ódin istent (más vélemények szerint *Freya* istennőt) ábrázoló tömörözüst-figurát

¹ Rendkívül fontos Tolkien és a *Kalevala* c. finn eposz kapcsolata is, erről azonban egy későbbi tanulmányunkban kívánunk szót ejteni.

² Carpenter (2001) 37. p.

³ Említve itt: Galuska – Feleky, 2015. Forrása még James Macpherson (1736 – 1796) skót költő, valamint Sir Walter Scott (1771 – 1832). Erről bővebben: Stableford, B. (2005) 65 – 66. p. Az arthuri fantázia jeles szerzőjeként említik még Marion Zimmer Bradley-t (1930 – 1999) is. Lásd pl.: Hunt, P. (2004) 441. p.

⁴ Old English Literature-szócikk (2018)

⁵ Tolkien (2015) 143. p.

⁶ „*A Gyűrűk Ura vonzerejét, gondolom, az is adja, hogy a háttérben ott sejlik egy nagyobb történet; akár egy távolban felködlő sziget körvonala, vagy mintha napfény kódén át derengeni látnánk egy távoli város tornyait. Odamenni? Ha odamegyünk, szertefoszlik a varázslat, s új, meghódítatlan távlatokat kell ismét teremtenünk.*” Tolkien, J. R. R. idézi: Tolkien, Christopher (1996) 3. p.

⁷ Bővebben lásd: Beowulf-szócikk (2018) A Southwick-kódex szkennelt másolatát meg lehet tekinteni itt: The British Library [on-line] http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=cotton_ms_vitellius_a_xv (2018. 10. 12.)

⁸ Beowulf-szócikk (2018)

⁹ Litván Dániel (2013). E csarnok továbbgondolt változata egyébként Théoden király Meduseld nevű arany csarnoka *A Gyűrűk Urában*. (LOTR II.)

és más fontos leleteket tártak fel. Az általunk tárgyalt hősköltemény szempontjából különösen érdekes, hogy a maradványok között szerepel egy hatalmas állkapocs – feltehetően egy barnamedvéé. Az állatot mint hűbéri ajándékot valamely külhoni vezér küldhette ajándékba Hrothgarnak. Beowulf neve – amint azt Tolkien is többször kiemeli „medvét” jelent.¹ Félig medve-félig emberi származását szerzőnk később még jobban kihangsúlyozza *Beowulf-átiratában*, amely szerint hősünket csecsemőként egy „medvebarlangban” találták meg, később „nagy erejű” bár „tohonya” ifjúvá fejlődött, „kedvelte a mézet”, s bár a fegyverek „összetörtek a kezében” „egy medve szorításával” akár egy embert is össze tudott roppantani.² Ebben a formában Beowulf egy nagyon ősi hőstípust, a Henderson által *Vörös Szarvnak* (Red Horn) nevezett alakot idézi,³ de hősünk állati attribútumai visszaköszönnek még *A hobbit Beornjának*, a bőreváltó medveembernek alakjában is. A történet Hrothgar és családja genealógiájának bemutatása után hamar a lényegre tér: a király egy arany lakomacsarnokot építtetett, de nem tudja eredeti céljaira használni, mivel éjszakánként egy *Grendel* (Őrlő) nevű emberevő szörnyeteg ogre rendszeresen háborgatja, és elhurcolja a mulatozó vitézeket. Áldozatait szétmarcangolja és felfalja. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a szörny hatalmas erejű, és fegyver által sebezhetetlen. Hrothgar gyászba merül, és a csarnok elcsendesül. Ám hamarosan partra száll tizenöt legderekabb vitéze társaságában Beowulf, a *geat* (gót) nép bajnoka. Társaival hajón érkeznek, s miután büszkén felvilágosítják a scyldingek örét jövetelük céljáról, az Hrothgar elé, *Heoroth* aranycsarnokába vezeti őket. A király kétkedő örömmel fogadja a hősokeket. Tiszteletükre lakomát terített. Ezen a fogadáson Beowulf szópárbajba keveredik egy *Umferth* (Undok) nevű dánnal, aki a király kovácsa,⁴ és gyávasággal vádolja meg hősünket. Umferth, aki konfliktusba kerül Beowulffal a nyitólakomán az Arthur-legendakörből ismert szintén okos és modortalan *Sir Kay* előképe vagy variánsa is lehet,⁵ de fölbukkan Tolkien mitológiáján belül *Túrin Turambar* és *Thingol* tündekirály udvaronca: *Saeros* konfliktusában⁶ vagy akár *Gandalf* és a kígyónyelvű *Gríma* szócsatája kapcsán, *A Gyűrűk Urában* is. Még azon az éjjelen betör a csarnokba a mulatság lármájától felbőszített Grendel. Fölragad egy alvó harcost, szétmarcangolja, felfalja, majd szerencsétlenségére Beowulf fekhelyéhez ér. A hős fölébred, pusztá kezével leteperi a szörnyet, és a menekülő Grendelnek vállból kitépi az egész karját. Bár a nyomorult még el tudja vonszolni magát onnan, nyilvánvaló, hogy ezt a sebesülést nem élheti túl. Másnap a királyi udvar borzadózva nézi az öles karmú, szörnyű végtagot. Hatalmas ünnepséget csapnak, könnyelműen vigadoznak, ám éjjel egy még rettenetesebb rém: *Grendel Anyja*, a saját névvel nem is bíró, ismeretlen borzalom jön el, hogy vérfürdővel álljon bosszút fiáért. Reggelre kelve gyász váltja fel az örömet, és Beowulf – harcosok kíséretével – elindul a közeli mocsárba, hogy megkeressék a nőstény szörnyeteg lakóhelyét, egy tavat. Vízi sárkányok közt vértetében általúszva, a tó mélyi rejtett csarnokban Beowulf összeesik Grendel Anyjával, akit – fiához hasonlóan – nem fog a penge, és jóval erősebb is Grendelnél. Már-már sikeresen maga alá is gyűri Beowulfot, de az észrevesz a csarnok falán egy csodálatos kardot, amelyet még az óriások (*jötnar/eotenas*) – az ázok (észak teremtő isteneinek) ellenfelei – készítettek. Ezzel a nagyhatású pengével sikerül lefejeznie a bestiát. Majd egy oldalbejáraton behatolva, egy kincsodúban rátalál a haldokló Grendelre is, akit derékban hasít ketté a csodálatos karddal. Az ogre végképp elpusztul, de kiomló vére úgy elolvasztja az óriáskard pengéjét, mint a jeget. (Talán innen vette később Tolkien a szúrás után elpárolgó pengéjű *morgul tör* ötletét *A Gyűrűk Urában*, mint ahogy az *orkok* közelében fénylő pengék alapgondolata is a Beowulf-átiratban csillan meg először.⁷) Hrothgar nagy örömmel fogadja hősünket, és gazdag ajándékokkal bocsájtja haza *Hygelachoz*, a *geatok* fejedelméhez. A történet második részében Beowulf már élemedett korú, megbecsült uralkodó. Birodalma egy rejtett barlangjában azonban sárkány alussza álmát, egy ősi kincshalmot őrizve. Nagy népé volt e

¹ Beowulf – Mézfarkas, azaz medve. Említi Tolkien (2015) 350. p.

² Tolkien (2015) 353 – 354. p.

³ Henderson, Joseph L., (1997) 110 – 113. p. A Vörös szarvról magunk is szót ejtünk egy korábbi cikkünkben. Lásd: Galuska (2017) 48 – 57p.

⁴ Lásd: Tolkien (2015) 358 – 359. p.

⁵ Tolkien (2015) 247 – 248 p.

⁶ Lásd pl.: J. R. R. Tolkien (2008): *Húrin gyermekei*. Európa, Budapest

⁷ Tolkien (2015) 370. p.

vagyon, akik réges-rég kihaltak, utolsó harcosuk rejtette el ezt a kincset, amelyre rátalált egy névtelen sárkány, s elbitorolta azt: háromszáz éve őrzi már. Ám egy napon szökött szolga keveredik a barlangba, aki – hogy haragvó urát megbékítse – elcsen a kincshalomból egy kétfülű kupát, s ezzel ellopódzik. A sárkány fölébredve észleli, hogy megkárosították, és dühében eleven lángokba borulva elindul, hogy bosszút álljon kirablóján. (Idáig nem nehéz fölfedeznünk Tolkien *A hobbit* c. regényének párhuzamait a *Smaug* barlangjába osonó, s onnan egy kétfülű kupát elcsenő *Bilbóval*, s az emiatt bosszúszomjasan Tóváros ellen induló sárkánnyal.)

Beowulf harcra készül: tizenegy vitézt visz magával, akik közül *Wygláf* a legderejobb. Hátrahagyja őket egy halmon, s ő egyedül siet előre ércpajzsával és *Nægling* nevű kardjával. Kiáltására előront barlangjából a szörnyeteg. Bár tűzétől az ércpajzs megvédi az agg királyt, de kardja nem elég erős, hogy keresztülhasítsa a monstrum pikkelyeit. Harcosai elmenekülnek, *Wygláf* kivételével, aki ura segítségére siet. Az ifjú harcosnak csak egyszerű pajzs van, amelynek az alapja tölgfyadeszka: ez hamuvá ég a sárkány leheletétől. Közben Beowulf újra erőre kap, és a *Næglinggel* a sárkány fejére sújt. A kard beleszorul a sárkány koponyájába, s az fogaival torkon ragadja a védtelen Beowulfot. Ekkor azonban előlép *Wygláf*, és saját kardjával hasba szúrja a bestiát. Beowulf lefejt torkáról az elgyengült sárkány pofáját, s övéből előrántott törével végighasítja a szörny testét, kitépve szívét.

Győztek. De a bestia harapása mérgező volt. Beowulf lassan elhanyatlik, s miután elmondja végrendeletét *Wygláfnak*, meghal. A vén hős pompás és gyászos temetésével zárul a történet.¹

A *Beowulf* Tolkien munkásságán kívül még számos alkotóra hatást gyakorol. meg kell említenünk *John Gardner: Grendel* c. egzisztencialista regényét,² amelyben a szörnyeteg ogre szemén keresztül látjuk a történéseket.

A *Sir Gawaine és a Zöld Lovag* (*Sir Gawayne and the Grene Knight*) egy ún. „középagol” alliteráló hősi ének, amelynek szerzője ismeretlen. A hagyomány 1375 körülre teszi a keletkezését.³ Műfaji besorolása kontinentális értelmezés szerint félreértésekre adhat okot. Hivatalosan: *chivalric romance* (lovagregény), valójában azonban nincs köze az általában használt elnevezéshez, inkább verses formájú lovagi történet, talán a „lovagregé” szó fejezné ki leghívebben a magyar nyelvben.⁴ A történet keltikus eredete mellett számos francia és germán vonatkozást is magában hordoz, s ezt jól ki is fejezi a hősök neve. Gawayn (vagy Gawayn) kelta név,⁵ de *Morgan le Fay* vagy *Lord Bertilac* (másképpen: *Bertilak* vagy *Bercilak*) de *Hautdesert* inkább normann indíttatású francia (ún. „franko-normann”). Gawayn számos tulajdonsága (pl. erősödése és gyengülése a nap megjelenésével és eltűnésével) mindenképpen a walesi kelta előzményekkel,⁶ ill. a *Cú-Culainn* mítosszal mutat hasonlóságot.⁷

Igen fontos megemlítenünk Gawayn egyik legfontosabb attribútumát, a pajzsát, amelyen vörös mezőben egy összefonódó arany *pentagram* (másképpen *pentákulum* vagy *pentangle*) látható. A pentagram az öt sarkalatos lovagi erényt képviseli (becsületesség – *fraunchyse*; hű barátság – *felaghschyp*; tisztaság – *clannes*; udvariasság – *cortaysye*; és végül a mindnél fontosabb: az

¹ A halotti máglya körül többször is tiszteletteljesen körbelovagló fegyveres alattvalók leírása szintén megihlette Tolkient, és a motívumokat fölhasználja a lovasvégi Théoden király temetési pompájának leírásában. (*LOTR* III.)

² Gardner (1971)

³ *Sir Gawayne and the Grene Knight*-szócikk (2018)

⁴ Simon Armitage nevezi még: „kísértethistóriának”, „rémtörténetnek”, „románcnak”, „kalandregénynek” és „morális mesének”. Végül úgy véli, hogy mindezek miatt a „mítosz” elnevezés jellemzi leginkább. (A szerző oldalát egyébként érdemes felkeresni: gyönyörűséges miniatúrák láthatók itt a Gawayn-kéziratból.)

„*The poem is also a ghost story, a thriller, a romance, an adventure story and a morality tale. For want of a better word, it is also a myth, and like all great myths of the past its meanings seem to have adapted and evolved, proving itself eerily relevant 600 years later.*” Armitage, Simon (2018)

⁵ Más változatokban: Galvano, Gauwain, Gwalchmai, Walvain stb. Cotterell, Arthur (1997) 135. p.

⁶ Gawayn-szócikk (2018)

⁷ Cotterell, Arthur (1997) 119. p. A mű előzményének tekinthető *Fled Bricrend* (Briciu ünnepe) c. ír kelta szövegről (amely egy zöld óriás hasonló módon levágott majd visszantott fejről szól, és a főhőse a mondabeli Cú Culainn), Jessie Weston is megemlékezik jegyzeteiben. [Weston, Jessie (1898) Erről lásd még: Cotterell, (1997) 110. p.] Cú Culainn és Gawayn alakja és kalandjai számos későbbi feldolgozásban is összemosódnak.

irgalmasság – *pité*)¹ A pajzs leírásánál fontos tényező, hogy a pentagram vonalai közepén – „mint egy végtelen csomó” metszik egymást, s ezzel a hűség örökkévalóságát jelképezik. A bibliai Salamon jelképeként (*Clavicula Salomonis*) is megemlékeznek erről a jelről a vers, aki – mint Izrael királya – pentakulumos gyűrűt viselt, amelyet *Michael* arkangyaltól kapott, s ez hatalmat adott neki a démonok fölött.² A pentagram – mint ahogy ezt már több helyen is kifejtettük³ – nem csupán az öt erény, hanem az emberi mágia jelképe is. Ez a mágia lehet jó és rossz, de önmaga ellentétébe fordítható: a jó varázslatot is lehet rossz célra, s a gonosz mágiát jó célra használni. A pajzs belső oldalán Szűz Mária arcképe rejlik, hogy Gawain sose feledkezzék el lovagi kötelességeiről és a tisztaságról, de jó szándékai végül mégis önmaguk ellenébe fordulnak, s épp az erények követése eredményezi majd az erények megszegését.

A történet *Camelot* várában indul egy karácsonyi lakomán, ami a *Yule* ünnepéhez (a dec. 25. utáni tizenkét naphoz) kapcsolódik.⁴ *Arthur* király, aki itt még ifjú és heves vérű, nem hajlandó lakomához ülni, míg valami szokatlan esemény nem történik, vagy el nem mesél valaki egy meghökkentő és csodás (*strange and marvellous*) történetet.⁵ Az asztalok roskadoznak a peccenyéktől és a rengeteg finom italtól, a vendégek egyre éhesebbek és türelmetlenebbek, s váratlanul pompás zöld öltözékben egy lovas érkezik paripája hátán a terembe.

Termete hatalmas, valóságos óriás. Minden zöld és arany rajta, még szakállát és haját is zöld szín ékesíti. Egyik kezében karácsonyi magyalágot tart, másikban súlyos és borotvaélesre fent csatabárdot. Alakjának leírása értelmezések egész sorát indította el. A *Zöld Lovagot* a hagyományos romantikus és középkori narratívák két hagyományos alakjának, az „irodalmi zöld ember” (*the literary green man*) és az „irodalmi vadember” (*literary wild man*) keverékeként is lehet értelmezni. „Az irodalmi zöld ember” (a magyar népmesék zöldszakállú királyaként is tovább él) az „ifjúságot, a természetes vitalitást és a szeretetet”, míg az „irodalmi vadember” a „lovagság” (és a kultúra) „ellenségét”, „a démonit” és „halálosat” jelenti, a természet ellenséges, kiismerhetetlen és romboló erőit. A lovas zöld bőre az öltözet zöldjét mintegy összeköti a haj és a szakáll zöldjével, ezzel összekapcsolva a zöld ember kellemes szokásait és jelentőségét a vadember groteszk tulajdonságaival.⁶ A Zöld Lovag harc helyett szokatlan próbát (ő „karácsonyi játéknak” nevezi) ajánl: bárkinek hajlandó odaadni csatabárdját, s megengedi, hogy az illető megpróbálja levágni a fejét, de a második csapás joga az övé, s aki vállalkozik a feladatra, el kell viselje. Senki sem ajánkozik viadalra: egy védtelen ellenfelet lenyakazni gyávaság, s ha az óriás mégis túlélne a csapást, a válasz egész bizonyosan a kihívó halálát jelenti.

A Zöld Lovag harsogva hahotázik a csöndben. Gyávának nevezi a Kerekasztal lovagjait. *Arthur* – a szégyen elkerülése érdekében – személyesen vállalkozik a próbatételre. Ám ekkor föláll ifjú unokaöccse: *Sir Gawain*, és arra kéri a királyt, hogy biztonsága érdekében engedje át neki a küzdelem jogát. *Arthur* – némileg megkönnyebbülve – rá is áll erre.

Az óriás letérdepel, *Gawain* a bárdal nyakára sújt, s a Zöld Lovag feje legördül. Ám a hatalmas test föltápászkodik, kezével megragadja a levágott fejét, s távoztában arra szólítja fel *Gawaint*, hogy egy

¹ „*þe fyft fyue þat I finde þat þe frek vser / Watz fraunchyse and felaghschyp forbe al þyng, / His clannes and his cortaysye croked were neuer, / And pité, þat passez alle poyntez.*” (És az ötödik ötöde [vagyis az első]–úgy vélem – azok közül, melyeket a derék [hős] gyakorolt / a becsületesség és a hű barátság volt / majd a tisztaság és az udvariasság következett / s végül a legfontosabb: az irgalmasság.) Anna Baldwi (2016) 255. p.

² LaBossière & Gladson (1992) 722. p. A költeményben szereplő szimbólumról megemlékeznek Tolkien is a *Sir Gawain és a Zöld Lovag* történetéről írt tanulmányában. Tolkien (2006) 123 – 124. p. Valószínűleg Salamon hatalommal bíró gyűrűje az egyik forrása a pentagram mágikus erejéhez kapcsolt hiedelemrendszernek. A szimbólumnak fontos jelentősége van: hatalmat ad, de nem a teljes onnipotenciát: azt ugyanis egyedül Isten birtokolja, s ennek a jelképe a hatágú és teljesen szimmetrikus *hexagram*. Tolkien élenként érdeklődött a szimbólumok iránt. Lásd pl.: Galuska, 2013.

³ Lásd pl.: Galuska (2013) vagy Galuska (2014)

⁴ Erről lásd RHEWAA (2012) cikkét.

⁵ Weston, Jessie (1898)

⁶ A Zöld lovas külsejének és szimbolikájának részletesebb taglalását lásd itt: Benson, Larry D. (1965) 56 – 95. p.

év múlva keresse meg őt a Zöld Kápolnánál, s fogadja a válaszcsepást. Ezzel eltávozik. Arthur is asztalához ülhet végre: megtörtént a vágyott csoda.¹

A történet további részében Gawain útnak indul. A szöveg szerzője ecseteli pompás, bíbor-arany páncélzatát, s hosszan, részletezően beszél pajzsáról, s a pajzsán található pentagramról. Úti kalandjairól ez a forrás nem beszél túl sokat, csupán vándorlásairól Felszegpusztára (Hautdesert) történő megérkeztéről esik szó. Sok-sok úti kalandon túl, fáradtan és elcsigázottan ér lovagunk a kopár és kietlen földre, mélységes csalódottságban, hiszen rohamosan közelít az év vége, s még híre sincs a Zöld Kápolnának sehol. Kétségbeesésében segítségért imádkozik a szent Szűzhöz, Istenhez és Krisztushoz, s ekkor megpillant egy csodálatos, fehér kastélyt, ahol épp vecsernyére harangoznak, s amelynek kapui megnyílnak előtte.² A vár ura, Lord Bertilak de Hautdesert nagy tisztességgel fogadja Gawaint, gazdagon megvendégeli, és a vacsora után karácsonyi misére hívja. Itt találkozik lovagunk a káprázatosan szép Lady Bertilakkal, aki csókkal köszönti őt, s Gawainnek máris módfelett megtetszik vendéglátója hitvese. Lady Bertilak mellet egy vénséges vén asszonyosság lépdel, oly csúf és ráncos, hogy alig bírja el a tekintet: a lady szépsége még inkább tündökletesnek hat ilyen társaságban.

A lord arra kéri Gawaint, maradjon még nála. De a lovag távozni akar, s a Zöld Kápolna felől érdeklődik. Lord Bertilak megígéri neki, hogy maga vezeti el a Zöld Kápolnához, mely csupán két mérföldnyire van várától, de cserébe Gawainnek újév napjáig kell udvarában maradnia. Gawain nagyon megörvend ennek a hírnék, s megígéri, hogy marad, sőt, bármiben a lord szolgálatára áll, amiben csak óhajtja. Maga sem gondolná, hogy szaván fogják. Lord Bertilak egy fogadást ajánl neki: a következő napokban akármit is szerez egyikük, köteles azt a másikkal megosztani. Gawain gyanútlanul belemegy a fogadásba.

A következő három napon Lord Bertilak minden reggel vadászatra indul, s Gawain a várban marad. Lady Bertilak pedig egyre nyilvánvalóbban jelzi neki, hogy szerelmét kívánja.

Már az első ébredéskor ágya mellett találja Gawain a ladyt. A hölgy közli vele, hogy lovagjával fogadta, s ennek megpecsételésére egy csókot kér tőle. Gawain – némi töprengés után – megadja. Úgy okoskodik, hogy bár a csók veszélyesen közel viszi ahhoz, hogy meggyalázza lord Bertilak házát (s ezzel vétene a hű barátság és a tisztaság erényei ellen), ám ha visszautasítja a hölgy ajánlatát, akkor pedig az udvariasság sarkalatos erényét sérti meg. Ezen a ponton következik be az, amiről már korábban szót ejtettünk: az öt erény mágikus szimbóluma sérülékeny és önmaga ellenébe fordulhat. Gawaint épp az erényekhez való ragaszkodás hajszolja az erények megsértése felé.

Este megérkezik a kastély ura egy gyönyörű szarvassal, amit az erdőn zsákmányolt. Egyezségük értelmében azonnal átengedi a zsákmányt Gawainnek. A lovag – hirtelen ötlettel – arcon csókolja lord Bertilakot, azzal a kijelentéssel, hogy ő pedig ezt nyerte ma a falakon belül. A várúr meglepődik, de vidáman fogadja a válaszejándékot. Kérésére, hogy kitől kapta a csókot, Gawain azt válaszolja, hogy az egyezség csak a nyeremény átadására vonatkozott, a forrást nem köteles megnevezni.

Másnap reggel az udvar ismét vadászni indul, s a lady ismét felkeresi Gawaint. Ismét csókot váltanak, ezúttal már kettőt, s Gawain csak úgy tud megmenekülni a bűnbeeséstől, hogy elsiet az istentiszteletre. Estére lord Bertilak óriási vadkant hoz vadászzsákmányként, Gawain pedig két csókkal viszonzozza. Utána a lovag arra kéri a kastély urát, hogy engedélyezze távozását. Nyilván

¹ Érdekes, hogy egyes filológusok szerint a Zöld Lovag valójában nem *zöld*, hanem *szürke* színű. Az ismeretlen szerző valószínűleg ír kelta eredetiből fordította a történetet, és tévesen fordította le az ír *glas* szót, amely zöldet és szürkét is jelenthet. A *Curoi halála* c. legendában (a *Bricriu lakomája* egyik ír történetében) Curoi (más néven: *Cú Roi mac Dáiri*) Munster varázshatalmú királya a Bertilaknak megfelelő szereplő, s gyakran „szürke köpenyesnek” nevezik, mint Tolkien *Gandalfját*. Erről Buchanan, Alice (1932) 315–338. p. közöl egy tanulmányt, de utalásokat találunk itt is: Cotterrel (1996) 120. p. (Megjegyzendő, hogy Tolkien ismerte Buchanan cikkét, hiszen ő maga is a *Publications of the Modern Language Association* c. periodika rendszeres olvasója volt.

² Ennek jelentkezését Tolkien külön kihangsúlyozza tanulmányában. [Tolkien (2006) 124 – 125. p.] Bertilak kastélya nem ellenséges hely: a keresztény kultúra és a lovagi civilizáció itt is jelenvaló, akárcsak Camelotban. A kalandok épp ettől válnak fantasztikussá: ismerős helyszín és keretek, s ezek között zajlanak a szokatlan és meghökkentő események, amelyek megrendítik hitünket a normális és kiszámítható világban. Szép példája ez annak, hogy a csodákkal egyébként „természetes” vagy akár „mesei” módon bővelkedő másodlagos univerzumtól sem idegen a fantasztikum élménye.

retteg attól, hogy nem lesz képes ellenállni a lady ostromának. De lord Bertilak megújítja ígését, amely szerint időben elvezeti lovagunkat a Zöld Kápolnához. Gawain végül marad, mivel úgy véli, kitartása e rövid idő alatt *talán* már nem törik meg.

Lord Bertilak harmadnap is vadászik.¹ A hölgy végső rohamra készül: káprázatosan és csábítóan öltözik fel, és Gawain már nem is tiltakozik túl erélyesen a házasságtörés ellen, de a hölgy váratlanul visszakozik, és mély sóhajjal már csak három „udvarias” csókot („*kiss me now courteously*”²) kér a szerelmeskedés helyett.

Amikor a csókokat megkapja, a lady egy káprázatos vörös karbunkulussal díszített aranygyűrűt ajánl emlékül és szerelmi zálogul Gawainnek. De a lovag – azzal érvelve, hogy az ajándék túl drága, és ő nem tudja megfelelően viszonzni – visszautasítja a gyűrűt, pedig az efféle ékszerek – a középkori hiedelmek szerint – komoly varázserővel bírtak. (Ez a gesztus nem maradhatott észrevétlen a románcról tanulmányt író és *Eric Valentine Gordon* nevű kollégájával egy szöveggondozott teljes fordítást³ is kiadó Tolkien előtt, és vissza is tér, mint a morális attitűd egyik fontos jele *A Gyűrűk Urában*.)

A lady ekkor egy „olcsóbb” ajándékot kínál fel: egy zöld övet, amely viselőjét megvédi „minden sebtől”, és „megmenti minden varázslattól az ég alatt”. Gawain belesétál a felkínált csapdába: elfogadja az övet, mivel szorong a gyalázatos lefejezéstől, de még inkább vállalkozása kudarcától, amit a Zöld Lovagtól kellene elszenvednie.

Este ismét hazatér lord Bertilak. Mindössze egy rókát zsákmányoltak, de lenyúzott bőrét nem tudja átadni vendégének, mert az megelőzi, és három csókkal köszönti. Tolkien szerint ez a sietség, s a várúr köszönetének „elég már!” – felkiáltással való megakasztása Gawain lelkipurdalására utal, hiszen másik szerzeményéről, az övről nem tesz említést házígazdájának.⁴

És másnap végre sűrű vadon erdőségen keresztül elvezetik a Zöld Kápolna közelébe. Ez azonban nem egy épület, hanem egy barlangos domb, pogány druida szentély, amelynek bejárati üregéből csörgő patak ered. A bejárat közelében áll a Zöld Lovag, kezében a bárdal, és Gawainre vár.

Az első vágásnál Gawain ösztönösen elhúzódik, és a penge elkerüli. Az óriás kigúnyolja gyávasága miatt. A másodikat már mozdulatlanul kiállja, s bár az hatalmas, Gawain nem szenved sérülést. De ellenfele fölszólítja, hogy szabadítsa föl nyakát a ruháktól. Gawain lecsupaszítja felsőtestét. A harmadik csapásnál a Zöld Lovag az utolsó pillanatban elrántja a pengét, s annak éle csak egy könnyű sebet ejt Gawain nyakán. De ekkor Gawain már dühödten kihúzza kardját. Kiállta az ütések – mondja – az egyezségnek vége, most már küzdeni fog, ha a játék tovább folytatódik.

De az óriás leereszti bárdját és mosolyog. Ő *maga* lord Bertilak – mondja – és mindez csak *próba* volt, amellyel Camelot lovagjainak bátorságát megítték. A lady az ő tudtával csábította Gawaint, s kétszer sikertelenül – ezért az első két csapás nem okozott sérülést. De harmadik alkalommal Gawain nem volt teljesen becsületes, s ezért a penge megsebezte. Az egész próbát *Morgan le Fay*, a félelmetes varázslónő, Merlin egykori kedvese rendezte, övé a kastély és az egész Hautdesert-uralom. Gyűlöli Arthurt, a féltestvérét, de különösen *Guinevere* királynét, s ha Gawain nem állta volna ki a próbát, hatalmat nyert volna Camelot felett.

Gawain hosszú és küzdelmes úton hazatér Camelot-ba. Az övet szégyenbélyegként – gyengeségének jeleként – mutatja be a Kerekasztal előtt. De Arthur győztesként köszönti, és elrendeli, hogy ezentúl a Kerekasztal minden lovagja hasonló övet köteles hordani, hogy ezzel is

¹ A három vadászat – szarvasra, vadkanra, rókára – a Gawain ellen folytatott csábító hadjárat szimbolikus kifejezése, párhuzama. A szarvast viszonylag könnyen elejtik, lovagunk is könnyedén visszaveri a hölgy közeledését. A legfárasztóbb és legküzdelmesebb a vadkan leterítése: Gawain e nap végén érzi úgy, hogy jobb lenne elmenekülnie a kastélyból, mert nem tud ellenállni tovább lady Bertilaknak. Végül a róka gyávan elbújik üldözői elől, s éppen ez lesz a vesztesége: Gawain is életét féltve fogadja el végül a zöld övet a ladytól.

„Gawain, additional, is quick and must stay alert like the deer while avoiding the lady's advances. Both the first hunt and temptation have a light almost playful tone. (...) The boar... this ferocious animal is much more difficult to catch and kill. This is representative of Gawain's responses to the mounting advances of the lady. (...) Symmetrically presented, parallel with the third hunt, is the third temptation. As the huntsmen vigorously chase the fox, so the lady Sir Gawain.” Burnley (1973) 1 – 9. p.

² Weston, Jessie (1898)

³ Tolkien & Gordon (1968)

⁴ Tolkien (2006) 146. p.

jelezzék: bár a lovagok kiemelkedő erényekkel bírnak, lényegüket tekintve ők is csak esendő emberek, és hősiességük épp esendőségük fényében ítélhető meg igazán.

A középkor mitológiáiból – mint ahogy az emberiség más korszakainak mitémarendszeréből – számos egyéb olyan szöveget meg lehetne említeni, amelyek a későbbi fantázia televényeként szolgálhatnak. Az általunk kiemelt két történet azonban a fantasyk két nagyon fontos attitűdjét előlegezi meg. A Beowulf az emberi erő, és az ifjúság múltkonyságának akkor is melankolikus és heroikus mementója, ha egyéb szempontból meglehetősen faragatlan és vériszamós történet. Sir Gawain pedig az elhibázott, és túlzásba vitt emberi akarat példája, amelyet az ösztönök és a végzet legyőznek, és önnön ellentétébe fordítanak. Mint ahogy rokonaik, a mesék, úgy a fantasyk sem életidegen teóriák és fantazmagóriák: a maguk módján éppen úgy megtanítanak nekünk fontos alapigazságokat, mint a külső valóság történései, csak ez a tanulási folyamat nem jár sérüléssel, fájdalommal és csalódással.

Végezetül álljon itt két táblázat, amelyben a szerzők összegzik a fontosabb párhuzamokat a Beowulf és a Gawain-mítosz, valamint Tolkien munkássága között.

Beowulf	Tolkien
<i>Beowulf</i> , félig medve, félig ember	<i>Beorn</i> a bőreváltó (<i>A hobbit</i>)
<i>Hrothgar</i> király aranycsarnoka (<i>Heoroth</i>)	<i>Théoden</i> király palotája (<i>Meduseld</i> pl. <i>LotR II.</i>)
Komor, melankolikus jóslatok (pl. a <i>Scyldingekről</i>)	Komor, melankolikus jóslatok (pl. <i>Aragorn</i> és <i>Arwen</i> sorsáról – <i>LotR III.</i>)
<i>Umferth</i> és Beowulf vitája	<i>Túrin Turambar</i> és <i>Saeros</i> konfliktusa (<i>Húrin gyermekei</i>), ill. <i>Gandalf</i> és <i>Gríma</i> szópárbaja (<i>LotR II.</i>)
Barlangban talált csodakard	A trollok barlangjában talált <i>Fullánk</i> , ill. az <i>Orcrist</i> és a <i>Glamdring</i> (<i>Bilbó</i> és <i>Frodó</i> töre ill. <i>Thorin</i> és <i>Gandalf</i> kardja – <i>A hobbit</i>)
A kardpenge az ellenség megölése után elolvad	A szúrás után elpárolgó pengéjű <i>morgul tör</i> (<i>LotR I.</i>)
A szolga által ellopott kétfülű aranyedény miatt haragra lobbanó sárkány	A <i>Bilbó</i> által ellopott kétfülű aranyedény miatt haragra lobbanó <i>Smaug</i> (<i>A hobbit</i>)
Beowulf hősi halála, a sárkány elpusztítása (hasbaszúrás, kemény páncélkemény pikkelyek motívumai)	<i>Túrin Turambar</i> és <i>Glaurung</i> küzdelme (<i>Húrin gyermekei</i>)

Gawain	Tolkien
A pajzson található pentagram	<i>Númenor</i> szigetének alakja (<i>A Szilmarilok</i>)
A <i>Zöld Lovag</i> mint kettős természetű vadember	<i>Beorn</i> (<i>A hobbit</i>)
<i>Gawain</i> sorsvállalása	<i>Frodó</i> sorsvállalása (<i>LotR I-III</i>)
<i>Lady Bertilak</i> , a csábító és segítő „istennő”	<i>Galadriel</i> (<i>LotR II.</i>)
Az erényekhez ragaszkodás végül a vétek és/vagy a bukás forrásává válik (<i>Gawain</i> csókja)	Több helyen is, pl. <i>Eärnur</i> gondori király bukásának történetében (<i>LotR III.</i>)
<i>Gawain</i> visszautasítja <i>Lady Bertilak</i> gyűrűjét	<i>Gandalf</i> , <i>Elrond</i> és <i>Galadriel</i> visszautasítja az <i>Egy Gyűrűt</i> (<i>LotR I-II.</i>)
A sebesüléstől védő zöld öv	<i>Bilbó</i> és <i>Frodó</i> <i>mithril</i> páncélja (pl. <i>LotR I.</i>)

Felhasznált irodalom:

- [1] Anonymous: *Sir Gawain and the Green Knight*, Weston, Jessie (trans. 1898), in: *The Camelot Project*, University of Rochester [on-line] Available: <http://d.lib.rochester.edu/camelot/text/weston-sir-gawain-and-the-green-knight> [Megtekintés: 21-szept-2018]
- [2] Armitage, Simon (2013. 01. 31.): *Sir Gawain and the Green Knight: an introduction*, in: *Discovering Literature: Medieval*, (The British Library) [on-line] Available: <https://www.bl.uk/medieval-literature/articles/sir-gawain-and-the-green-knight-an-introduction> [Megtekintés: 10-dec-2018]
- [3] Baldwin, Anna (2016): *An Introduction to Medieval English Literature: 1300-1485*, Palgrave, London
- [4] Benson, Larry D. (1965): *Art and Tradition in Sir Gawain and the Green Knight*, New Brunswick: Rutgers Univ. Press
- [5] Beowulf-szócikk, in: *Encyclopædia Britannica* [on-line] Available: <https://www.britannica.com/topic/Beowulf> [Megtekintés: 12-okt-2018]
- [6] Buchanan, Alice (1932. június): *The Irish Framework of Sir Gawain and the Green Knight*, in: *PMLA - Publications of the Modern Language Association* 47 (2), pp. 315 – 338.
- [7] Burnley, John David (1973): *The Hunting Scenes in Sir Gawain and the Green Knight*, *The Yearbook of English Studies* Vol. 3
- [8] Carpenter, Humphrey (2001): *J. R. R. Tolkien élete, Ember a mű mögött*, Ciceró, Bp.
- [9] Carter, Lin (1973): *Imaginary Worlds*. Ballantine, New York.
- [10] Cotterell, Arthur (1997): *Képes mitológiai enciklopédia*, Glória, Budapest
- [11] Galuska László Pál (2017): *A hős útjai, Mesei és mítoszi karakterológiák és tipológiák Propp után*, in: *Gradus*, 2017. 1. pp. 48 – 57. [on-line] Available: http://gradus.kefo.hu/archive/2017-1/2017_1_ART_006_Galuska.pdf [Megtekintés: 23-szept-2018]
- [12] Galuska László Pál (2013): *A szimmetria szerepe a tolkieni utópiában*, in: *Könyv és Nevelés*, 2013/2. [on-line] Available: <http://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-neveles/ki-a-gyuruk-igazi-ura> [Megtekintés: 11-okt-2018]
- [13] Galuska László Pál (2013): *Ki a Gyűrűk igazi Ura? A gyűrűk és Tolkien*, in: *Könyv és Nevelés*, 2013/2. [on-line] Available: <http://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-neveles/a-szimmetria-szerepe-a-tolkieni-utopiaban> [Megtekintés: 11-okt-2018]
- [14] Galuska László Pál – Feleky Mirkó (2015): *Typologia Phantastica II.*, in: *Könyv és Nevelés*, 2015/4. [on-line] Available: <http://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-neveles/typologia-phantastica-0> [Megtekintés: 11-okt-2018]
- [15] Gardner, John (1971): *Grendel*, Alfred A. Knopf (USA) & Gollancz (UK)
- [16] Gawain-szócikk, in: *Encyclopædia Britannica* [on-line] Available: <https://www.britannica.com/topic/Gawain> [Megtekintés: 12-okt-2018]
- [17] Henderson, Joseph L. (1997): *Az ősi mítoszok és a modern ember*, in: Carl Gustav Jung (szerk.): *Az ember és szimbólumai*, Göncöl Kiadó, Budapest. pp.105–156.
- [18] Hunt, Peter (edit. 2004): *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, Routledge Ltd Oxon, Abingdon
- [19] LaBossière, Camille R. & Gladson, Jerry A.: *Solomon-szócikk* (1992), in *A Dictionary of Biblical Tradition in English Literature*, Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 722. p.
- [20] Legend-szócikk, in: *Oxford English Dictionary* [on-line], Available: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/legend> [Megtekintés: 12-jan-2019]

- [21] Litván Dániel (2013): Régészek fejtik meg a Beowulf-legenda titkát, in: *Index*, 2013. 10. 09. [on-line] Available: https://index.hu/tudomany/tortenelem/2013/10/09/regeszek_fejtik_meg_a_beowulf_legenda_titkat/?token=38f5e70be93079182440a55c10fd6926 [Megtekintés: 02-nov-2018]
- [22] Rhewaa (2012): Yule, a téli napforduló ünnepe, in: *Galaktika*, 2012. 12. 20. [on-line] Available: <https://galaktika.hu/yule-a-teli-napfordulo-unnepe/> [Megtekintés: 12-okt-2018]
- [23] Sir Gawayne and the Grene Knight-szócikk, in: *Encyclopædia Britannica* [on-line] Available: <https://www.britannica.com/topic/Sir-Gawayne-and-the-Grene-Knight> [Megtekintés: 12-okt-2018]
- [24] Stableford, Brian (2005): *Historical Dictionary of Fantasy Literature, Historical Dictionaries of Literature and the Arts, No. 5*, The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland • Toronto • Oxford
- [25] Tolkien, Christopher (szerk. 2015): *J. R. R. Tolkien Beowulf fordítás és kommentár*, Európa, Budapest
- [26] Tolkien, Christopher (1996): *J. R. R. Tolkien, Az elveszett mesék könyve I.* Holló és Társa, Bp.
- [27] Tolkien, J. R. R. (2006): Sir Gawain és a Zöld Lovag, in: Koltay Gábor – Nagy Gergely (szerk., ford.): *J. R. R. Tolkien: Szörnyek és ítések*, Szukits, Debrecen, pp. 117 – 166.
- [28] Tolkien J. R. R. & Gordon E. V. (szerk. 1968): *Sir Gawain and the Green Knight*, Oxford University Press
- [29] Sir Gawain and the Green Knight
Old English Literature-szócikk, in: *Encyclopædia Britannica* [on-line] Available: <https://www.britannica.com/art/Anglo-Saxon-literature> [Megtekintés: 12-okt-2018]